

گونه‌شناسی پیاده‌راه

بام تهران به مثابه پیاده‌راه طبیعی - اجتماعی*

فرزان حاجی رضایی**

دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۰۹

تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۲/۱۰

تاریخ قرارگیری روی سایت: ۹۸/۰۳/۲۹

چکیده | پیاده‌راه‌ها به عنوان یکی از اصلی‌ترین عناصر ادراک منظر نقش مهمی در ارتقای فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه دارند. نقشی که ابتدا باعث شناخت و درک مخاطب از منظر شده و سپس ثبت خاطرات جمعی و فردی را نیز به دنبال خواهد داشت. این راه صرفاً مسیری برای رسیدن از نقطه‌ای به نقطه‌ای دیگر نیست؛ بلکه فراتر از نقش ابتدایی آن یعنی گذر مبداء- مقصدی است. پیاده‌راه‌ها تصاویر مهم مخاطب از منظر را می‌سازند. راه مفهومی در بطن خویش دارد که غایت آن داشتن مبداء و مقصد نیست، ادراک در مسیر راه صورت می‌گیرد و مقصد با آن معنی می‌یابد. قرارگیری و توسعه شهر تهران در دامنه رشته کوه‌های البرز، ظرفیت و پتانسیل‌های تاریخی، طبیعی و توپوگرافیک حاصل از این استقرار، باعث شده است تا این لبه‌های منظر نقش مهمی در تعامل مخاطبان با آن و هویت‌بخشی به شهر تهران داشته باشد. مسیر پیاده‌راه بام تهران در قسمت شمالی منطقه یک تهران، یکی از مهم‌ترین پیاده‌راه‌های برون شهری تهران در طبیعت بکر کوهستانی است و باعث ایجاد فضاها و نظرها و نگاه‌های طبیعی و شهری در طول مسیر راه شده که منجر به خوانش و ادراک طبیعت و شهر می‌شود. این پیاده‌راه با تلفیقی از ویژگی‌های طبیعی و تعاملی باعث ایجاد فضای جمعی شده است که بخشی از هویت خود را از شهر و بخش دیگر را از طبیعت گرفته و در واقع باعث پیوستگی در ادراک مخاطبان بین طبیعت و شهر شده است. پژوهش پیش‌رو ابتدا اقسام پیاده‌رو، ویژگی‌ها و ادراکات مخاطبین در آنها را بررسی کرده و سپس لایه‌های منظرین مسیر پیاده‌راه بام تهران را به عنوان یک پیاده‌راه طبیعی-اجتماعی، تحلیل کرده است.

واژگان کلیدی | پیاده‌راه، ادراک، طبیعت، مسیر پیاده‌راه بام تهران.

مخاطب را تقویت کند و در نهایت او را به تماشای منظر گزینش شده وادار کند. راه در کشور ایران به دلیل شرایط، تنوع اقلیمی، وضعیت توپوگرافی، تعامل و ارتباطات بین مخاطبان از اهمیت بالایی برخوردار است. راه‌هایی که در میان کریدورهای طبیعی به عنوان نخستین پناهگاه برای حفاظت از انسان در مقابل خطرات و تهدیدهای گوناگون بوده‌است. در این میان حرکت پیاده‌قدمی‌ترین و ابتدایی‌ترین نحوه جابه‌جایی انسان در منظر به شمار می‌آید. مسیری جهت دهنده که ادراک انسان در این فضا محصول ساماندهی این محور قدرتمند است. در واقع راه مکان اتصال به طبیعت و شهر و ادراک انسان به واسطه این مسیر است. نوشتار پیش‌رو به بررسی اقسام پیاده‌راه در سه مرحله می‌پردازد:

۱- مطالعات نظری: تبیین انواع پیاده‌راه و بیان اهداف،

مقدمه | راه تنها یک مسیر مبداء- مقصدی نیست؛ بلکه ابعاد مختلف کمی و کیفی آن همواره اهمیت دارد. مخاطبان این مسیر که هر روز از آن عبور می‌کنند، دیگر درگیر پرسش‌های ابتدایی و اولیه نیستند. پس از شکل‌گیری راه، به دلیل استفاده مرتب مخاطبان، کسب تجارب و خاطرات جمعی و فردی نقش‌های جدیدی پیدا می‌کند (منصوری، ۱۳۹۵). در این نقش‌ها راه همچون یک قاب عمل کرده و مانند سناریویی است که به کاراکترهای آن در محیط نقش و معنی می‌دهد. این نقش‌ها به مخاطب اجازه می‌دهد که امکان تماشای طبیعت و نظر کردن در آن را داشته باشد و نقش فاعلی

**نویسنده مسئول: farzan.hajirezai@gmail.com

شماره تماس: ۰۹۱۹۲۲۱۶۲۸۰

به مؤلفه‌های بسیار زیادی است که در این بین خیابان و پیاده‌راه سهم مهمی از ادراکات ما را تشکیل می‌دهند. در واقع درک ما از شهر بر اساس راه و زندگی پیاده اتفاق می‌افتد. این حرکت پیاده می‌تواند موجب افزایش ادراک، ارتقای هویت و احساس تعلق به شهر شود.

زندگی شهری در طول تاریخ همواره با تعامل سازنده میان مخاطبان تعریف می‌شود و روابط شهروندان با یکدیگر باعث ارتقای زندگی جمعی در شهر بوده است. زندگی پیاده بستری مناسب برای ایجاد این تعاملات فراهم می‌آورد. در این میان پیاده‌راه به دلیل ویژگی ذاتی خود در ایجاد تعاملات اجتماعی از نقش اساسی برخوردار است. مدنی‌پور یکی از ویژگی‌های شهر خوب را شهر قدم زدن و مکث کردن می‌داند، شهری که فضای شایسته، منسجم و به دور از ازدحام برای قدم زدن دارد (مدنی‌پور، ۱۳۹۱). برقراری تعاملات اجتماعی از مهم‌ترین شاخص‌های فضاهای جمعی، امری است که به واسطه همین پیاده‌روها امکان‌پذیر است. احداث پیاده‌راه‌ها می‌تواند در ثبت و ارتقای حیات مدنی مراکز شهر مؤثر باشد. طبق نظر «کریستوفر الکساندر»، خیابان‌های شهر صحنه‌ی رویارویی اجتماعی است، خیابان زمینه‌ی تعامل میان گروه‌های مختلف را فراهم می‌آورد که این خود باعث نظم اجتماعی

تصویر ۱: راه به مثابه فهم منظر. مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۷.

کاراکترها و ویژگی‌های منظرین هریک.

۲- مطالعات میدانی: بررسی مسیر پیاده‌راه بام تهران به عنوان یک نمونه موردی از پیاده‌راه و تحلیل ادراک مخاطب در این مسیر در پهنه‌بندی‌های گوناگون.

۳- استنتاج: نتیجه‌گیری از اقسام پیاده‌راه و نقش هریک در ادراک و خوانش مخاطب از فضا.

فرضیه

این پژوهش بر مبنای این فرضیه شکل گرفته است که پیاده‌روی در بام تهران کیفیتی است که در مرحله اول تحت تأثیر روند طبیعت‌گرایانه آن بوده و در مرحله دوم منتج به ادراک کل‌نگر مخاطب از شهر شده است.

راه به مثابه فهم منظر

راه ابتدایی‌ترین و اصلی‌ترین موقعیت برای خوانش و درک شهر است (منصوری، ۱۳۹۵ب) و منظر راه ادراکی است که در خلال شناخت و تفسیر عناصر و نمادهای راه از طبیعت یا شهر به دست می‌آید. یکی از مهم‌ترین کارکردهای راه استفاده از تجربه حرکت برای درک هم‌زمان کالبد و خاطره شهر است (لینچ، ۱۳۹۵). یکی از اهداف پیاده‌راه‌ها بهبود و ارتقاء تصاویر ذهنی شهروندان از طریق جلب توجه مکان‌های اجتماعی - تاریخی است (تیبالدز، ۱۳۸۵). یکی از مهم‌ترین وظایف راه نقش ادراکی آن است. راه رفتن شکل ابتدایی از ادراک طبیعت را به ما می‌دهد. پیاده‌روی بیشترین نزدیکی به محیط را دارد و به مخاطب اجازه می‌دهد که فرایند شناخت، ادراک و به‌خاطر آوردن منسجم‌تر باشد (مدنی‌پور، ۱۳۹۲)؛ بنابراین نقش پیاده‌راه در درک و شناخت مخاطب از منظر و نیز خاطرات و حوادث تاریخی بسیار حائز اهمیت است (تصویر ۱). راه تصاویر مهم مخاطب از منظر را می‌سازد و اصلی‌ترین فضا برای ادراک مخاطب است، ادراک در مسیر راه صورت می‌گیرد و مقصد با آن معنی می‌یابد. به طور کلی پیاده‌راه را می‌توان به سه دسته پیاده‌راه درون شهری، پیاده‌راه حومه شهر و پیاده‌راه برون شهری تقسیم بندی نمود که در ادامه به بررسی آنها خواهیم پرداخت.

پیاده‌راه درون شهری

نقش پررنگ زندگی اجتماعی پیاده‌راه درون شهری

زندگی پیاده مایه اصلی شکل‌گیری اجتماع و روابط اجتماعی است. طبق تعریف، منظر شهری یعنی ادراک ما از شهر به واسطه نمادهای آن (منصوری، ۱۳۸۹). درک ما از شهر وابسته

جدارهای فعال شهری

فعالیت‌ها:

صحبت کردن

خرید کردن

نشستن

قدم زدن

معاشرت- تعامل

تماشای ویتترین مغازها

دعوت کنندگی برای خرید

می‌شود (الکساندر، ۱۳۸۱). از آن‌جا که خیابان محل اصلی زندگی اجتماعی در فضای شهر است، حافظه تاریخی سبب پدید آمدن هویت‌های مستقل در پیاده‌راه می‌شود. بنابراین اهداف اجتماعی یکی از مهم‌ترین دلایل شکل‌گیری خیابان و پیاده‌راه است.

کاراثر اقتصادی پیاده‌راه

امروزه فضاهای پیاده‌روی شهری یکی از مهم‌ترین فضاهای شهری و عرصه‌های عمومی در شهر هستند. جین جیکوبز پیاده‌روها را به عنوان فضای عمومی و اصلی شهر و نیز حیاتی‌ترین عنصر آن به حساب می‌آورد (جیکوبز، ۱۳۸۴). یکی از اهداف پیاده‌راه به عنوان پدیده‌ای محرک این است که بر محیط خود چه اجتماعی و چه کالبدی تأثیرگذار است. این محرک عنصری است که توسط شهر شکل می‌گیرد و سپس آن هم به نوبه خود محیط را شکل می‌دهد، هدف آن بازسازی تدریجی و مداوم بافت‌های شهری است. نکته مهم این است که محرک یک محصول نهایی نیست بلکه عنصری است که توسعه‌های بعدی را نیز به دنبال دارد (لنگ، ۱۳۸۶). یکی از این توسعه‌ها، توسعه فضاهای تجاری پرکاربرد در شهر هستند و پیاده‌راه‌ها می‌توانند بستر مناسبی برای توسعه یافتگی، جذب مخاطبان و رونق اقتصادی برای شهر را فراهم بیاورند. دست‌فروشان، مغازه‌ها، کافه‌ها، رستوران‌ها و فروشگاه‌های تجاری بخش مهمی از لبه تجاری این نوع از پیاده‌راه را شکل می‌دهند. در این فضاها Watch walking یکی از فعالیت‌های مهمی است که به معنای قدم زدن، نگاه کردن و خرید است، در واقع عمل خرید فقط برای رفع نیاز نیست و گاهی اوقات فراتر از آن رفته و جنبه تفریحی و گذران اوقات فراغت دارد. قسمتی از تعاملات شهری مردم خواسته و ناخواسته به تعاملات اقتصادی اختصاص دارد و با توجه به اینکه پیاده‌راه باید بستری برای تعاملات اجتماعی به وجود بیاورد در کنار آن می‌تواند بستر فعالیت‌های اقتصادی نیز باشد. نکته مهم در این مورد این است که جذبه اقتصادی همواره به عنوان یکی از اصول اولیه و ذاتی پیاده‌راه در شهر از ابتدا دیده می‌شود (تصویر ۲).

نقش‌های در حال تغییر پیاده‌راه درون شهری

خیابان از جمله فضاهای زیستی اجتماع است و یکی از اصلی‌ترین عناصر ادراک شهر به حساب می‌آید. این راه تنها مسیری که کالبد باشد شناخته نمی‌شود، بلکه با حیات تاریخی و مفهومی‌اش نزد مخاطبان معنا می‌یابد. خیابان مجموعه‌ای از هویت‌های مستقل و در کنار هم چیده شده‌است که هر کدام منشأ تاریخی و فعالیتی جدا

دارند (آتشین‌بار، ۱۳۸۹). از آن‌جا که پیاده‌راه و خیابان زیر مجموعه راه هستند، می‌توان مفهوم بالا را به پیاده‌راه بسط داد. برای نمونه می‌توان به هویت و نقش‌های شکل گرفته خیابان انقلاب به عنوان یکی از مهم‌ترین خیابان‌های تهران که همواره برای مردم حامل خاطرات و معنا است اشاره کرد. این معناها محصول هویت‌های مستقل آن طی ادوار مختلف است: ۱- قاجار: مرز شمالی تهران ۲- پهلوی اول: تولد خیابان، مرکز اداری، تجاری ۳- پهلوی دوم: لبه تهران، مرکز تفریحی، روشنفکری، ۴- انقلاب اسلامی: صحنه سیاسی، مرکز روشنفکری و سیاسی - اجتماعی ۵- دهه اخیر: بورس کتب درسی و تجارت رسانه‌ای (همان).

برای جمع‌بندی این بخش می‌توان گفت، خیابان و پیاده‌راه در مرکز شهر به دلیل اینکه بیشتر در کانون حواث اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، تاریخی و زندگی روزمره بوده‌اند بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته و با توجه به تعریف منظر که پدیده‌ای پویا است، خیابان و زندگی پیاده در آن همواره در حال تغییر و نو شدن است و بنابراین شناخت هویت‌های مستقل آن، ارتباط آنها با یکدیگر، شناخت نمادها و زندگی جاری در آن الزامی است (جدول ۱).

پیاده‌راه در حومه شهر

با گسترش شهرها و افزایش ساخت و سازها به تدریج فضاهای سبز و باز در حومه شهر تبدیل به شهرک‌های صنعتی و مسکونی شدند و بعدها در لابه‌لای این ساختارهای شهری فضاهای باز و طبیعی افزوده شدند که تأمین کننده نیازهای روحی انسان به طبیعت بودند. همان‌طور که قبلاً گفته شد پیاده‌راه‌ها در فضاهای درون شهری (مرکز شهری) بیشتر کاراکتر اجتماعی به خود می‌گیرند. در واقع آنها محل برخورد‌های اجتماعی، سیاسی، تاریخی و فرهنگی در شهر بوده و مهم‌ترین عنصر با بالاترین نقش اجتماعی هستند. «رابرت فیشر» در کتاب *The City Reader* ضمن تحلیل چگونگی ظهور خیابان و پیاده‌راه در شهرهای کشورهای اروپایی و آمریکایی و با ذکر مشخصه‌ها و ویژگی‌های آن، حومه شهر را به عنوان گونه‌ای جدید از شهر دسته‌بندی می‌کند که

در واقع می‌توان گفت که یکی از ویژگی‌های اصلی در فضاهای اجتماعی-صنعتی حومه شهر در کنار کریدورهای سبز بزرگ‌راهی است که باعث شده پیاده‌روی در چنین فضاهایی کاراکتر اقتصادی به خود بگیرد. با رجوع به پیشینه این مراکز می‌توان ریشه شکل‌گیری آن‌ها را در جریان مدرنیته جست‌وجو کرد. حومه شهرها جایی است که نخستین مراکز خرید در آنجا شکل گرفته و موجب جذب شهروندان نه تنها برای خرید و تفریح بلکه برای سکونت شده‌است (لومقشان، ۱۳۹۶).

در واقع می‌توان گفت پیاده‌روی در فضاها کیفیتی است که وابسته به روندی است که طی آن شهرها و فضاهای شهری ساخته می‌شود. روند شکل‌گیری هر فضا تأثیر مهمی بر چگونگی زندگی جاری در آن دارد. بر این اساس پیاده‌روی در حومه شهر با پیاده‌روی در مرکز شهر و برون شهر (طبیعی) تفاوت دارد. همان‌طور که گفته شد، پیاده‌روی در حومه شهر با توجه به پیشینه و کیفیت فضایی آن بیشتر شخصیت اقتصادی-طبیعی دارد و هرچه از مرکز شهر دور می‌شویم از جنبه‌های اجتماعی آن کمتر شده و به سایر جنبه‌های درگیر آن اضافه می‌شود (جدول ۲).

پیاده‌راه برون شهری (طبیعی)

شهر برای انسان موجودی متناقض است. از یک طرف عامل جدایی و بیگانگی او از طبیعت و از طرف دیگر محیطی برای پیوند و برقراری اجتماعی است. در نتیجه شهر میان دو قطب طبیعت و جامعه ایفای نقش می‌کند. پویای شهرهای جدید دور شدن از یکی و توسعه دیگری است. مشکل امروز ما مجازی شدن ارتباطات به جای واقعی بودن آن‌ها است. به همین دلیل انسان امروزه دوری و بیگانگی از طبیعت را بیشتر احساس

جدول ۱: تحلیل منظرین پیاده‌راه درون شهری مأخذ: نگارنده.

پیاده‌راه درون شهری	
هدف پیاده‌راه	تعاملات اجتماعی، صحنه روایتی اجتماعی.
زمان استفاده	دائمی، زندگی روزمره مردم با آن گره خورده است، حیات مدنی با توجه به اختلاط کاربری و فعالیت‌ها.
بستر شکل‌دهنده فضا	بخش اصلی شکل‌دهنده جریان‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، تاریخی و ...
کاراکتر فضا	کاراکتر اصلی اجتماعی، اگرچه کاراکتر فضا با توجه به رخداد‌های گوناگون در حال تغییر است.

هدف پیاده‌راه	پیاده‌راه حومه شهر
فضاهای باز پیاده در کنار فضاهای صنعتی برای تأمین نیازهای روحی انسان به طبیعت، کریدورهای سبز.	
زمان استفاده	مقطعی-دائمی، با توجه به جریان زندگی شهری جاری در آن.
بستر شکل‌دهنده فضا	جریان‌ات اقتصادی، صنعتی، شکل‌گیری کریدورهای سبز در حومه شهر.
کاراکتر فضا	با توجه به بستر شکل‌دهنده، اقتصادی، صنعتی، طبیعی، اجتماعی، کاراکتر فضا تقریباً ثابت.

خاطرات جمعی شهر و شهروندان هستند و سبب حفظ و تداوم مفهوم شهری می‌شوند (Rossi, 1982). پیاده‌راه‌های برون شهری (طبیعی) با تلفیقی از ویژگی‌های طبیعی و تعاملی در یک بستر باعث ایجاد فضای جمعی طبیعی شده که بخشی از هویت خود را از شهر و بخش بیشتر هویت خود را از طبیعت گرفته‌است (جدول ۳). همان‌طور که قبلاً گفته شد روند شکل‌گیری هر فضا تأثیر مهمی بر منظر جاری در آن دارد. بر این اساس پیاده‌روی طبیعی با توجه به این که منظر فرهنگی-طبیعی به عنوان یک نیروی توسعه‌دهنده و هویتی عمل کرده و نیز بر اساس فعالیت‌ها، اتفاقات، کاربری‌ها و کیفیت فضا باعث شده کاراکتر طبیعی-اجتماعی به خود بگیرد که در نتیجه باعث پیوستگی ادراک مخاطب، بین شهر و طبیعت می‌شود.

بام تهران به مثابه یک پیاده‌راه طبیعی-اجتماعی

قرارگیری و توسعه تهران در دامنه رشته کوه‌های البرز و ظرفیت و پتانسیل‌های تاریخی، طبیعی و توپوگرافیک حاصل از این استقرار باعث شده تا این لبه‌ها و نظرگاه‌های طبیعی نقش مهمی در شناخت، تعامل، هویت‌بخشی و ایجاد رابطه مناسب بین مخاطبان با شهر تهران داشته باشند. در این میان پیاده‌راه می‌تواند بستر و نظرگاهی برای تماشای طبیعت و دالان دید شهر باشد. در اینجا پیاده‌راه همچون یک فریم، طبیعت و منظر شهر تهران را از نقاطی خاص و استراتژیک به تصویر می‌کشد. مسیر پیاده‌بام تهران در قسمت شمالی

می‌کند (منصوری، ۱۳۹۵ الف). ورود پارک‌ها، فضاهای سبز، مسیرهای طبیعی در دل طبیعت بکر، کوهستان، رودخانه و ... فضاهایی هستند که نشانه طبیعت معنابخش محیط زندگی گذشته انسان بودند. بدون شک ایجاد پیاده‌راه‌های طبیعی و سرزنده با عملکرد و فعالیتی خاص در کنار شهر لازم است. در این راه‌ها حس مکان و نمادهای طبیعی شهر قابل درک‌تر می‌شود و حضور مخاطبان در این راه‌ها باعث شکل‌گیری خاطرات جمعی شده و تداوم هویت شهر و طبیعت را در پی دارد.

پیوستگی ادراک مخاطب و هویت شهر

طبیعت یکی از عناصری است که همواره در شهرها به عنوان یک نیروی توسعه‌دهنده و هویتی عمل می‌نماید. زیرساخت طبیعی در یک فضای جمعی علاوه بر وجه هویتی که در مقیاس شهر به منظر شهری می‌بخشد، توانایی این را دارد که با تولید یک فضای جمعی پویا باعث ایجاد بستری برای ارتباط بین طبیعت و اجتماع بشود.

طبیعت به عنوان یک بستر پذیرای انسان بوده و زندگی با حضور انسان در آن گره خورده است. طبیعت در شهر با فاصله‌گذاری از سکونت‌گاه انسانی تعریف و معنا نمی‌شود و نیز طبیعت شهری به معنای عدم دخالت انسان در آن نیست (Kaplan, 1995). در این میان پیاده‌راه‌های طبیعی یکی از مهم‌ترین عناصری هستند که با حفظ آن‌ها می‌توان باعث پیوستگی در ادراک مخاطبان و هویت شهر شد. این عناصر طبیعی همراه با راه به عنوان عامل اصلی خوانش آن، حاوی

هدف پیاده‌راه	پیاده‌راه برون‌شهری
بازگشت به طبیعت، دوری از قیل و قال شهر، پیوستگی ادراک مخاطب بین طبیعت و شهر.	
زمان استفاده	مقطعی، با توجه به دور شدن از زندگی شهری جاری.
بستر شکل‌دهنده فضا	منظر فرهنگی-طبیعی به عنوان یک نیروی توسعه‌دهنده و هویتی.
کاراکتر فضا	کاراکتر اصلی فضا طبیعی، کاراکتر تقریباً متداوم در زمان، هرچه از مرکز شهر دورتر می‌شویم از درجه اجتماعی بودن فضا کمتر شده و به درجه طبیعی آن افزوده می‌شود.

برای سفر به این مکان‌ها است. اگرچه اخیراً با بی‌دقتی، تأسیس کاربری‌ها و فضاهای تجاری، تجهیزات ورزشی، ساخت و ساز بیش از حد باعث بی‌سامانی و عدم امکان دسترسی به این فضاها شده‌است. یکی از اهداف مسیر پیاده‌راه بام تهران بازگرداندن مردم به زندگی طبیعی، خوانش طبیعت، دوری از قیل و قال شهر و زندگی ماشینی است. امروزه با توجه آنچه که گفته شد گردشگری و گذران اوقات فراغت در چنین پیاده‌راه‌هایی الزامی است. پیاده‌راه بام تهران به عنوان یکی از مهم‌ترین پیاده‌راه‌های برون شهری تهران می‌تواند بیشترین سهم را در برآورده کردن این نیاز داشته باشد. پیاده‌راهی طبیعی که باعث پر کردن اوقات فراغت و ثبت خاطرات جمعی می‌شود، مسیری شگفت‌انگیز توأم با نشانه‌ها و نقاط عطف به مثابه مکانی برای قرائت سناریوی طبیعت و شهر است که باعث پیوستگی ادراک از شهر و طبیعت می‌شود.

نقش زیست‌محیطی پیاده‌راه بام تهران

از نقش‌هایی که برای این نوع از پیاده‌راه در نظر گرفته می‌شود، ارتقای و بهبود وضعیت زیست‌محیطی است. کاهش منابع آلودگی هوا و صدا، ارتقای امنیت، توسعه فضای سبز، گسترش مناظر باز، کاهش استرس، دوری از تراکم و شلوغی و... باعث آماده‌سازی بستر مناسب زیست‌محیطی برای مخاطبان شده‌است. در واقع استفاده از این پیاده‌راه طبیعی برای حل مشکلات موجود در شهر تهران است، پیاده‌روی در این فضا باعث تنوع زیستی شده و ارتقاء کیفیت زندگی

منطقه یک تهران واقع در بالاترین نقطه خیابان اصلی ولنجک بوده که از ارتفاع ۱۸۳۰ متری شروع شده و در ارتفاع ۱۹۱۰ از سطح دریا به ایستگاه شماره یک تله‌کابین توجال (نظرگاه شهری) می‌رسد (تصویر ۳). این مسیر طبیعی در دل کوهستان البرز باعث ایجاد فضاها و نظرگاه‌هایی زیبا در طول مسیر راه شده که به خوانش و ادراک منظر کلی طبیعت و شهر می‌پردازد. در ادامه به بررسی اهداف سه‌گانه منظر این پیاده‌راه، ادراکات مخاطب و کاراکتر و هویت این مسیر خواهیم پرداخت.

پیاده‌راه بام تهران به مثابه گردشگری طبیعی

گردشگری و تفریح در واقع جوابی است به نیازهای درونی انسان که زمینه ارتقاء فکری، انبساط خاطر و تخلیه روحی و روانی او را فراهم می‌کند. همان‌گونه که انسان به پرورش جسم نیازمند است، به تفریح سالم نیازمند است تا بدین شکل بتواند به آرامش روحی و فکری برسد (غضنفری و جوادی، ۱۳۸۸). امروزه با توجه به هدف و انگیزه سفر، طیف وسیعی از گردشگری همچون: گردشگری تاریخی، طبیعی، زیارتی، آیینی و... شکل گرفته‌است. در این بین مسیر کوهستانی بام تهران در دامنه رشته کوه‌های البرز به عنوان لبه منظرین تهران از اهمیت بالایی برخوردار است. در این مسیر پیاده غالب فعالیت‌ها معطوف به معرفی مکان‌های طبیعی بکر و دست‌نخورده و ارائه برنامه‌های گردشگری

تصویر ۳: پیوستگی منظر طبیعی بام تهران و شهر تهران. عکس: فرزنان حاجی رضایی، ۱۳۹۷.

مخاطبان را به دنبال دارد.

مرحله دو: ادراک بی‌واسطه در طبیعت

پس از ورود به مسیر پیاده یک ادراک بی‌واسطه کلی از طریق مواجهه صورت می‌گیرد و در این میان، حواس مهم‌ترین عامل ارتباطی انسان با منظر است. در واقع انسان در این پیاده‌راه از طریق حواس، کلیتی از منظر کوهستان را که در برابر اوست درک و یک داوری ذهنی نسبت به آن انجام می‌دهد. پیاده‌راه بام تهران که در ابتدا حاوی لایه‌های عینی است به تدریج پس از طی مسیری و ادراک حاوی لایه‌های معنایی و ذهنی می‌شود. ادراک در کوهستان توچال در این مرحله از درک کلیات فراتر رفته و منجر به بررسی جای‌گذاری‌ها و روابط بین عناصر در این منظر می‌شود (تصویر ۵). پیاده‌راه بام تهران همچون عنصری پیونددهنده عمل کرده و باعث می‌شود که این عناصر با حواس ما درک بشوند. این تجارب حسی در راه در کنار درختان، کوهستان، صخره‌ها، آب و فضای انسان‌ساخت به صورت پیوسته با مشاهدات کیفی به وجود آمده که به ادراک مخاطب از منظر راه کمک می‌نماید.

مرحله سه: ادراک کاراکتر طبیعی - اجتماعی (نظرگاه بام تهران)

در این مرحله ادراک نیز فراتر رفته و شامل تشخیص جزئیات از جمله کف‌سازی، مبلمان، پله‌ها، رنگ‌های طبیعی و نورپردازی می‌شود. پیاده‌راه همچون مسیری روایت‌گر باعث شده که نقوش طبیعی در راه به صورت شخصیت‌پردازی

مراحل ادراک در مسیر پیاده بام تهران

همان‌طور که قبلاً گفته شد بخش عمده‌ای از شناخت و ادراک انسان در راه صورت می‌گیرد. راه تصاویر مهم ما از منظر را می‌سازد و یکی از مهم‌ترین فضاهای مؤثر بر ادراک انسان از منظر هستند. راه در این منظر کوهستانی عنصری جهت‌دهنده است که ادراک انسان در این پیاده‌راه محصول ساماندهی این محور قدرتمند است. راه، مکان اتصال به طبیعت و ادراک انسان به واسطه آن است. در ادامه به بررسی ادراک مخاطب در مسیر پیاده بام تهران در سه مرحله می‌پردازیم.

مرحله یک: مرز بین طبیعت و شهر

در انتهای خیابان ولنجک مسیر پیاده بام تهران از پارکینگ شروع می‌شود. مخاطب در این مسیر از ورودی تا ابتدای پیاده‌راه سلامت به یک ادراک کلی از فضای بین شهر و طبیعت می‌رسد. این فضا همچون فضایی میان‌دار و مرز بین شهر و طبیعت است. مخاطب به تدریج از شهر دور شده و پا به عرصه طبیعت می‌گذارد. در واقع مخاطب با یک پیش‌آمادگی ذهنی به سمت مسیر پیش می‌رود. در این مرحله ادراک به صورت شناخت کلی فضا، هندسه فضا و دریافت کلیات است (تصویر ۴).

تصویر ۴: ادراک در مرحله یک، پیش‌آمادگی ذهنی. مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۷.

ادراک مخاطب در این پیاده راه محصول ساماندهی این محور است. این مسیر به نوعی مکان اتصال به طبیعت و ادراک انسان به واسطه آن است. این ادراک شامل سه مرحله است. مرحله اول: مخاطب از مسیر ورودی تا ابتدای پیاده‌راه به یک ادراک کلی از فضای شهر و طبیعت می‌رسد (پیش‌آمدگی ذهنی). مخاطب کم‌کم در حال دور شدن از فضای شهر تهران و نزدیک شدن به طبیعت است، در واقع این فضا همچون مرز و میان‌داری بین شهر و طبیعت است. مرحله دوم: پس از ورود به مسیر یک ادراک بی‌واسطه کلی از طریق مواجهه صورت می‌گیرد. انسان از طریق حواس کلیتی از پیاده راه بام تهران را که در برابر اوست درک کرده و یک دآوری ذهنی نسبت به آن انجام می‌دهد. مرحله سوم: در این سکانس ادراک فراتر رفته و پس از ورود به نظرگاه شهری انسان به یک ادراک جامع از مسیر رسیده که این ادراک در ابتدا به صورت کلی و بی‌واسطه (هستی‌شناسانه) و در مرحله بعد جزئی و با تفکر تأمل (چیستی‌شناسانه) صورت می‌گیرد.

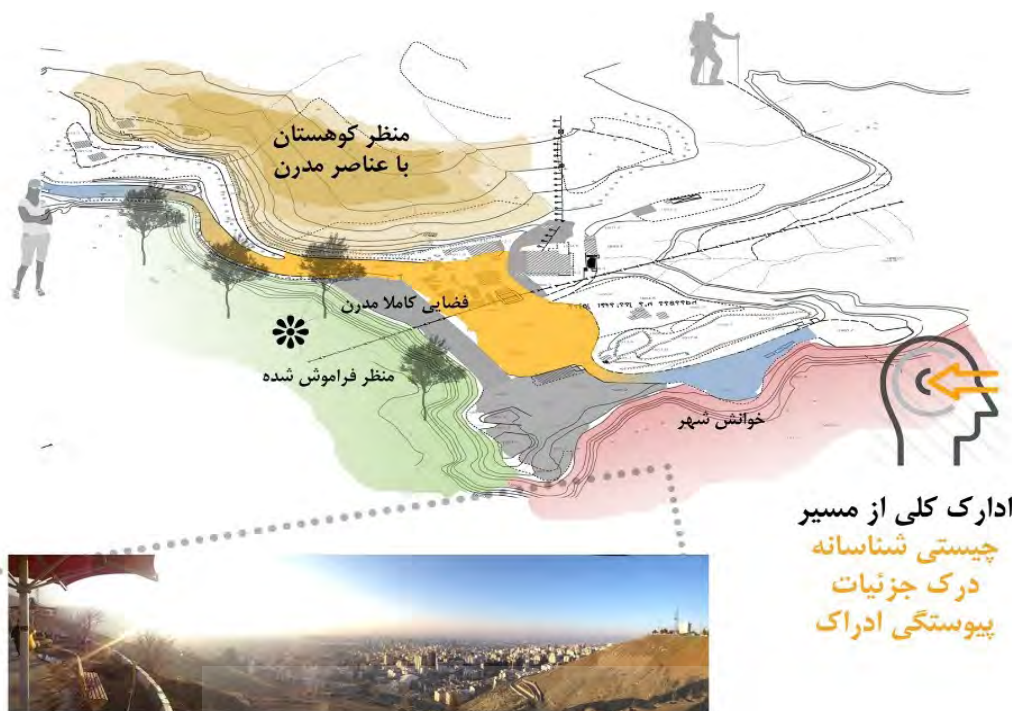
پیاده‌راه بام تهران با تلفیقی از ویژگی‌های طبیعی و اجتماعی (تعاملی) در یک بستر کوهستانی، باعث ایجاد یک فضای جمعی پویا شده‌است که بخشی از هویت خود را از شهر و بخش بیشتر هویت خود را از طبیعت گرفته است. مسیر کوهستانی توچال با داشتن ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه، کارکردی و هویتی تهران نقش فعالی در ادراک منظر شهر و طبیعت در اذهان مخاطبان دارد. هویت ناشی از فضای طبیعی و تعامل دو سویه با طبیعت از یک طرف و هویت

شده با مخاطب سخن بگوید. معماری، صخره‌های طبیعی کوهستان را با ذهن انسان درگیر و نوعی تعامل میان چشم و ذهن فراهم بیاورد. مخاطب پس از رسیدن به نظرگاه انتهایی بام تهران به یک ادراک جامع از مسیر رسیده که این ادراک ابتدا به صورت کلی و بی‌واسطه (هستی‌شناسانه) و در مرحله بعد به صورت جزئی، با واسطه و توسط تأمل و تفکر (چیستی‌شناسانه) صورت می‌گیرد. پیاده‌راه در اینجا به عنوان یک عامل پیوند دهنده است و با حرکت انسان در مسیر، این سکانس‌های بصری و متوالی به صورت یک کل منسجم شده ادراک می‌شود. این فضای جمعی به دلیل ماهیت اصلی آن که تعاملات اجتماعی است، باعث شکل‌گیری یک کاراکتر اجتماعی - طبیعی می‌شود. این فضای جمعی که در ابتدا با میل به طبیعت و فرهنگ طراحی شده، نه تنها برای استفاده از نظر کردن در طبیعت و هوای پاکیزه و آرامش‌بخش نیست، بلکه توسعه حیات مدنی شهروندان نیز در آن مورد توجه قرار می‌گیرد. هویت شکل‌گرفته از فضای طبیعی (کوهستان) و فضای جمعی (نظرگاه شهری) منجر به شکل‌گیری یک کاراکتر طبیعی - اجتماعی شده (تصویر ۶). یک فضای جمعی بالاترین تعاملات اجتماعی در کنار بالاترین تعاملات دو سویه با طبیعت (فاعلی - مفعولی) که یک پیوستگی فضایی بین این دو نوع از پیاده‌راه را فراهم آورده و در نهایت ساده‌سازی ادراک، ارتقای هویت و پیوستگی ادراک شهر و طبیعت را به دنبال دارد.

نتیجه‌گیری
راه در منظر کوهستانی بام تهران، عنصری جهت‌دهنده بوده و

تصویر ۵: ادراک در مرحله دو، ادراک از طریق مواجهه. ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۷.

تصویر ۶: ادراک در مرحله سه، ادراک کل نگر نسبت به مسیر. مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۷.

مسیر، این سکانس‌های بصری و متوالی به صورت یک کل منسجم ادراک می‌شود. این پیاده راه طبیعی-اجتماعی با عملکرد منحصر به فرد در کنار شهر به نوعی باعث شده که حس مکان‌ها و نمادهای طبیعی در منظر کوهستان قابل درک‌تر شود. این راه همچون سناریویی است که به کاراکترهای آن نقش و معنی داده و در نهایت باعث پیوستگی بین ادراک مخاطب از شهر تهران و طبیعت کوهستان توچال شده‌است (تصویر ۷).

اجتماعی ناشی از تعاملات اجتماعی در فضای جمعی آن منجر به شکل‌گیری یک کاراکتر طبیعی-اجتماعی شده‌است. این هویت التقاطی در مسیر انتهایی بام تهران (تراس) یک فضای جمعی را با بالاترین تعاملات اجتماعی در کنار بالاترین تعاملات طبیعت‌گرایانه (فاعلی-مفعولی) شکل داده است. در این فضا تفسیری مدرن از شهر تهران بر یک بستر طبیعی رخ می‌دهد و شناخت منظر پیاده‌راه از طریق هویت‌ها و نمادهای آن صورت می‌گیرد. در واقع پیاده‌راه بام تهران همچون یک عامل پیوند دهنده عمل کرده و با حرکت انسان در این

تصویر ۷: روند ادراک منظر پیاده‌راه بام تهران در ذهن انسان و شکل‌گیری کاراکتر فضا. مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۷.

پی‌نوشت

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده تحت عنوان «بازطراحی منظر مسیر پیاده بام تهران با هدف ایجاد بستری برای ثبت خاطرات فردی و جمعی» است که به راهنمایی دکتر «احمدعلی فرزین» در دانشگاه تهران در تاریخ ۳۰ بهمن ماه ۱۳۹۷ دفاع شده است.

فهرست منابع

- آتشین‌بار، محمد. (۱۳۸۹). منظر خیابان، تحلیل نسبت کالبد و معنا در خیابان. *مجله منظر*، ۲ (۱۱): ۳۸-۴۳.
- تیبالدز، فرانسیس. (۱۳۸۵). *شهرهای انسان محور: بهبود محیط شهری در شهرهای بزرگ و کوچک*. ت: فیروز جدلی و حسنعلی لقایی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جیکوبز، جین. (۱۳۸۴). پیاده‌رو و کارکردهای آن. ت: مسعود قاسمیان، *اندیشه ایران‌شهر*، ۱ (۳): ۱۰۳-۹۲.
- غضنفری، پروانه و جوادی، شهره. (۱۳۸۸). نگاه آیینی به گردشگری ایرانی. *مجله منظر*، ۱ (۵): ۷۳-۷۰.
- الکساندر، کریستوفر. (۱۳۸۱). *معماری و راز جاودانگی: راه بی‌زمان ساختن*. ت: مهرداد قیومی بیدهندی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- لنگ، جان. (۱۳۸۶). *طراحی شهری: گونه‌شناسی رویه‌ها و طرح‌ها همراه با بیش از پنجاه مورد خاص*. ت: سید حسین بحرینی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- لومقشان، ناتالی. (۱۳۹۶). مراکز خرید در منظر شهر، سازنده یا تخریب‌کننده. *مجله منظر*، ۹ (۴۰): ۲۹-۲۲.
- لینچ، کوین. (۱۳۹۵). *سیمای شهر*. چاپ دوازدهم، ت: منوچهر مزینی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مدنی‌پور، علی. (۱۳۹۱). *فضاهای عمومی و خصوصی شهر*. چاپ سوم، ت: فرشاد نوریان، تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی.
- مدنی‌پور، علی. (۱۳۹۲). *طراحی فضای شهری، نگرشی بر فرایندی اجتماعی-مکانی*. چاپ چهارم، ت: فرهاد مرتضایی، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- منصور، سیدامیر. (۱۳۸۹). *چیستی منظر شهری، بررسی تاریخی تحولات مفهومی در ایران*، *مجله منظر*، ۲ (۹): ۳۰-۳۳.
- منصور، سیدامیر. (۱۳۹۵ الف). *طبیعت، شهر، هنر*. *مجله منظر*، ۸ (۳۵): ۳-۳.
- منصور، سید امیر. (۱۳۹۵ ب). *راه به مثابه منظر*. *مجله منظر*، ۸ (۳۶): ۳-۳.
- Fishman, R. (2011). *Beyond Suburbia: The Rise of the Technoburb*. In the City Reader, 5th ed, Edited by Legates, R.T. & Stout, F, London: Routledge.
- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an Integrative Framework. *Journal of environmental psychology*, 15 (3): 169-182.
- Rossi, A. (1982). *The architecture of the city*. Cambridge, Massachusetts: MIT press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

حاجی رضایی، فرزنان. (۱۳۹۸). گونه‌شناسی پیاده‌راه؛ بام تهران به مثابه پیاده‌راه طبیعی - اجتماعی. *مجله منظر*، ۱۱ (۴۷): ۲۳-۱۴.

DOI: 10.22034/manzar.2019.170076.1905

URL: http://www.manzar-sj.com/article_89018.html

